

بسم الله الرحمن الرحيم

مطلب اول: پیشینه بحث از اوامر به طور کلی

بحث از اوامر به دلیل اینکه امّهای الفاظ مستعمله در لسان شارع از این نوع می باشد، دارای پیشینه طولانی بوده و مربوط به ابتدای تدوین علم اصول است به طوری که به جرات می توان ادعا کرد که تدوین کتابی اصولی بدون طرح مبحث اوامر را یا نمی توان یافت و یا کمتر می توان پیدا کرد.

در میان علمای امامیه، کتاب «التذکره بأصول الفقه»^۱ تألیف شیخ مفید یا «مختصر التذکره»^۲ تألیف شیخ ابی الفتح، محمد بن علی الکراچکی الطرابلسی، جزء اولین تألیفات در علم اصول است که بحث از اوامر را به عنوان نخستین بحثی که اصل و قانون در جهت شناختن معانی قرآن شناخته می شود مطرح کرده است. هر چند که بحث از این مطلب نیز مانند سایر مباحث آن بسیار مختصر انجام گرفته است. شاگرد شیخ مفید یعنی سید مرتضی «رحمة الله علیه» در کتاب «الذریعة»^۳ بحث از اوامر را گسترده تر و با یک نظام جدیدی مطرح کرده است و برای اولین بار در این کتاب بحث از ماده امر از بحث از هیئت امر تفکیک شد و اقسام صیغه امر به صورت جداگانه ای مورد تحقیق و بررسی قرار گرفت.

۱ - التذکره بأصول الفقه تألیف الإمام الشیخ المفید محمد بن محمد النعمان ابن المعلم أبی عبد الله العکبری البغدادي (۳۳۶ - ۴۱۳ هـ). کتاب التذکره بأصول الفقه از بهترین کتابها برای شناخت دیدگاههای اصولی شیخ مفید و فقهای معاصر با ایشان و تاریخچه مباحث اصولی به شمار می آید.

۲ - مختصر التذکره بأصول الفقه للشیخ أبی الفتح، محمد بن علی الکراچکی الطرابلسی ۴۴۹ هـ و هذا مختصر لکتاب التذکره بأصول الفقه تألیف الإمام الشیخ المفید محمد بن محمد بن النعمان ابن المعلم أبی عبد الله العکبری البغدادي (۳۳۶ - ۴۱۳).

۳ - الذریعة إلى أصول الشریعة، نوشته ابو القاسم، علی بن حسین موسوی، معروف به سید مرتضی علم الهدی (۳۵۵ - ۴۳۶ هجری قمری)، این کتاب در اصول فقه نوشته شده و دارای ۱۴ باب است. هر باب نیز مشتمل بر چندین فصل می باشد.

این کتاب از دو جهت بسیار حائز اهمیت است:

الف) از این جهت که اولین کتاب کامل در اصول فقه شیعه امامیه است و قبل از تألیف این کتاب، کتاب کاملی در اصول فقه امامیه - خصوصاً با روشی که در این کتاب به کار برده شده - در دست نیست. بنابراین کتاب «الذریعة» را باید مهمترین و قدیمی ترین منبع اصول فقه شیعه امامیه دانست.

سید مرتضی در این کتاب علاوه بر نظریات بزرگان شیعه، آراء برخی علمای اهل سنت همچون «ابوحنیفه» و «شافعی» و «جائیان» و امثال آنان را هم نقل کرده است.

ایشان در هر مسأله از مسائل علم اصول - مانند سایر علوم - دارای نظری متین و رأیی وزین است و باید تألیف این کتاب را مبدأ تاریخ استقلال علم اصول شیعه امامیه دانست.

ب) سید مرتضی در این کتاب - چنانکه خود در مقدمه می گوید - مسائل اصول فقه را از مسائل اصول دین جدا کرده، در حالی که در کتابهای قبل از آن، مسائل اصول فقه و اصول دین با یکدیگر خلط می شده است.

خارج اصول، سال چهارم، «مبحث أوامر»....استاد معظم حاج شیخ عباسعلی زارعی سبزواری مدّ ظلّه العالی

پس از ایشان، شاگرد بزرگوارشان شیخ طوسی «اعلی الله مقامه الشریف» در کتاب «العدة في أصول الفقه»^۴ نیز بحث از اوامر را با یک نگاهی جدید و اضافه کردن مباحثی نو مطرح می کند و با اهتمام تمام و دقت بیشتر و طرح آراء مخالفین از اصولیون عامّه و نقد آنها و استشهاد به آیات قرآن کریم این بحث را رونق جدیدی می بخشد.

بعد از این بزرگواران اشخاصی مثل محقق حلی در «معارج الاصول»^۵، علامه حلی در «مبادئ الوصول الى علم الاصول»^۶ و تمام کسانی که متاخر از آنها هستند، به مبحث اوامر به عنوان یک مبحث مهمّ اصولی و دخیل در استنباط احکام شرعی نگاه می کردند و این حاکی از اهمیت این مبحث و ترتّب آثار علمی و عملی و فقهی بسیار زیادی بر این مبحث است. در آینده ما نیز در ذیل ورود به هر مبحث سعی می کنیم پیشینه طرح آن مبحث به صورت خاص و کیفیتّ ابتدای بحث از آن مبحث را یاد آوری کنیم که قطعاً طرح پیشینه که مغفول عنه اصولیون امروز است در نتیجه گیری و مباحث تاثیر گذار است.

در میان علمای عامّه هم کمتر کسی پیدا می شود و شاید نتوان پیدا کرد کسی را که به این مبحث ورود پیدا نکرده باشد. در کتاب «المعتمد»^۷ ابو الحسین بصری معتزلی که جزء اولین کتابهای اصولی اهل سنت است تا کتابهایی مثل «التبصرة»^۸ و «اللمع»^۹ شیرازی، «میزان الاصول» سمرقندی، «روضة الناضر»^{۱۰} ابن قدامة، «الاحکام فی اصول الاحکام»^{۱۱} آمدی، «الاحکام»^{۱۲} ابن حزم، «المحصول»^{۱۳} فخر رازی و مانند اینها ملاحظه می کنید که بحث از اوامر به صورت جدی مطرح شده است. البته در کیفیتّ طرح هر یک از مباحث اختلافاتی است که در ادامه اشاره خواهد شد.

«و الحمد لله ربّ العالمین»

۴ - العدة في أصول الفقه اثر گرانقدر شیخ الطائفة، ابو جعفر، محمد بن حسن طوسی (۳۸۵ - ۴۶۰ هجری). ایشان در این کتاب نظریات شیخ مفید را آورده. او برای آراء سید مرتضی نیز، ارزش خاصی قائل است که بخشهای فراوانی از کتاب «الذريعة» را بدون آنکه عبارت آن را تغییر دهد در این کتاب نقل کرده است.

۵ - معارج الأصول، اثر محقق حلی، شیخ نجم الدین، ابو القاسم، جعفر بن حسن بن یحیی بن سعید هذلی (۶۰۳ - ۶۷۶ هجری قمری). از دیگر ویژگیهای این کتاب، اشاره به دیدگاههای اصولی بسیاری از علمای شیعه و سنی است که از این جهت برای کتاب ارزش و اعتبار والایی را ایجاد می کند. محقق حلی در این کتاب در اکثر مسائل با رعایت اختصار، به طرح دیدگاههای اصولی دیگر علمای علم اصول و ادله آنها و ردّ یا پذیرش آن همراه با دلیل می پردازد.

۶ - مبادئ الوصول إلى علم الأصول اثر گرانقدر علامه حلی، جمال الدین، ابو منصور، حسن بن یوسف بن علی بن مطهر حلی است. (۶۴۸ - ۷۲۶ هجری قمری). از ویژگیهای مهم این کتاب مقایسه میان دیدگاههای اصولی علمای شیعه و اهل تسنن است و این ویژگی در نزدیکی آراء و عقاید به هم و شناخت شفافتر علمای مسلمان از دیدگاههای یکدیگر بسیار مؤثر است. از دیگر برجستگیهای این کتاب بررسی آراء و نظریات گوناگون و ادله آن و سپس طرح مجتهدانه رأی خود و یا بعد از تعدیل و یا اضافه قیود بر آن می باشد. مانند نظریه مؤلف در حقیقت و مجاز و یا موافقت ایشان با ابو حنیفه در بحث عموم و خصوص در اینکه استثناء بر خلاف اصل است و مباحث فراوان دیگر.

۷ - المعتمد في أصول الفقه، محمد بن علي بن الطيب البصري أبو الحسين.

۸ - التبصرة في أصول الفقه، إبراهيم بن علي بن يوسف الفيروز آبادي الشيرازي أبو إسحاق.

۹ - اللمع في أصول الفقه، إبراهيم بن علي بن يوسف الفيروز آبادي الشيرازي أبو إسحاق.

۱۰ - روضة الناظر وحنة المناظر، عبد الله بن أحمد بن قدامة المقدسي أبو محمد.

۱۱ - الإحكام في أصول الأحكام، علي بن محمد الأمدي أبو الحسن.

۱۲ - الإحكام في أصول الأحكام، علي بن أحمد بن حزم الأندلسي أبو محمد.

۱۳ - المحصول في علم أصول الفقه للامام الأصولي النظار المفسر فخر الدين محمد بن عمر بن الحسين الرازي (۵۴۴ - ۶۰۶ هجری قمری).